

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Факультет історії та філософії

Кафедра археології та етнології України

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

на тему: **«Українські народні прикраси: історія та сучасність»**

«Ukrainian folk decorations: history and modernity»

Виконала: студентка денної форми навчання
Спеціальності 032 Історія та археологія
Ломовських Світлана Вікторівна

Керівник к.і.н., доц. Петрова Н.О. _____

Рецензент к.і.н. Волос О.В.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ ____ від _____ 2020 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № ____ від _____ 2020 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

Сминтина О.В.

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Гребцова І.С.

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Одеса – 2020

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Джерела та література.....	6
Розділ 2. Особливості розвитку українських народних прикрас на початку IV – наприкінці XX ст.....	15
2.1. Етапи розвитку та географія поширення українських традиційних прикрас на початку IV – IX ст.....	15
2.2. Особливості розвитку українських народних прикрас IX – наприкінці XX ст.....	22
Розділ 3. Мистецтво прикрас та його особливості наприкінці XX – на початку XXI ст.....	30
3.1. Створення моделі та технології виготовлення народних прикрас.....	30
3.2. Особливості та методи використання українських народних прикрас в традиційному вбранні.....	35
Розділ 4. Художні особливості народних прикрас наприкінці XX – на початку XXI ст.....	40
4.1. Концепції формотворення народних прикрас наприкінці XX – на початку XXI ст.....	40
4.2. Сучасний стан розвитку мистецтва прикрас в Україні.....	44
Висновки.....	47
Список джерел та літератури.....	50
Додатки.....	1

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає у тому, що прикраси в житті сучасної людини займають надзвичайно вагоме місце. Народні прикраси протягом багатьох століть були органічною частиною традиційної культури українців, але як окрема галузь, станом на даний час, вони вивчені недостатньо.

Всебічне дослідження технологічних та художніх особливостей прикрас дозволяє глибше осягнути надбання національної культури та заповнити одну з найважливіших ланок в дослідженні історії народного мистецтва України. Дослідження даної галузі також сприятиме тому, щоб українські пам'ятки народного мистецтва посіли належне місце серед творів інших європейських держав.

Сьогодні в дослідженні українських народних прикрас в Україні, порівняно з європейськими країнами, постає низка проблем, але найголовніша це відсутність загальнодоступних музейних збірок по даній тематиці, а виставкова діяльність, в свою чергу, недостатньо висвітлена в сучасних публікаціях.

Метою роботи є дослідження та аналіз особливостей розвитку українських народних прикрас протягом початку IV – середини XXI ст.

Завдання роботи полягає в аналізі джерел та літератури, структуруванні зібраної інформації, визначенні рівня застосовності різноманітної літератури щодо використання у подальших дослідженнях; необхідним є створення уяви про географію поширення та етапи розвитку народного мистецтва прикрас. Також завданнями даної роботи є здійснення теоретичного аналізу історії розвитку та джерел дослідження народних прикрас; розгляд різних класифікацій та типологій українських традиційних прикрас XIX – XX ст. та визначення характерних рис окремих типів як таких, що формують національну етнокультурну особливість; виявлення особливостей національних українських прикрас та їх використання в традиційному вбранні.

Об'єктом дослідження є українські традиційні прикраси, *предметом* – джерела та історія дослідження українських народних прикрас.

Хронологічні рамки роботи: середина IV – початок XXI століття. Нижня межа пов'язана з тим, що перші прикраси були відлиті по восковій моделі із міді чи її сплавів, рідше срібла, іноді із використанням позолоти (не раніше середини IV ст.). Високими художніми якостями наділені прикраси з виїмчастими емалями, які відносяться саме до середини IV – початку V ст. Верхня межа обрана нами в зв'язку з тим, що основні тенденції мистецтва прикрас в сучасному світі активно розвиваються, мають характерні особливості. Тому вкрай необхідно висвітлити специфіку еволюції прикрас, яка пов'язана перш за все із застосуванням різних матеріалів – від коштовних до альтернативних.

Територіальні межі нашого дослідження – це територія сучасної України.

Методи дослідження. Методологічною основою роботи є загальні принципи наукового пізнання: об'єктивність та принцип історизму. У роботі використано загальнонаукові (систематизація, метод аналізу та синтезу, метод абстрагування) та спеціальні історичні (описовий, порівняльно-хронологічний, історико-генетичний, історико-культурологічний, соціологічний) методи. Також при етнодемографічному аналізі народних прикрас для певних соціальних груп ми зверталися до методу історичної реконструкції, соціальної історії, просопографії та мікроісторичного підходу.

Результати наукового дослідження були апробовані у виступах на семи наукових конференціях: 73-тій та 75-тій звітних студентських наукових конференціях ОНУ ім. І.І. Мечникова, Міжнародна науково-практична конференція «Суспільні науки сьогодні: постулати минулого і сучасні теорії» (м. Дніпро, Україна), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини» (м. Чернівці, Україна), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні тенденції

розвитку суспільних наук в Україні». (м.Київ, Україна), X та VIII Міжнародній науковій конференції «Етнічна культура в глобалізованому світі». Також матеріали дослідження представлені в трьох публікаціях за темою дослідження:

1) Ломовських С.В. Типи українських традиційних прикрас від XIX ст. до сьогодення / Матеріали 74-ї звітної студентської наукової конференції ОНУ імені І. І. Мечникова. Секція: історичні науки. 26-27 квітня 2018 р. // За заг. редакцією В. Г. Кушніра, Н. О. Петрової. – Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. – с. 51-56 ;

2) Ломовських С.В. Особливості походження та використання українських традиційних жіночих прикрас / Актуальні питання суспільно-гуманітарних наук та історії медицини: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. 11-12 жовтня 2018 р., Чернівці. – Чернівці, 2018. –С.117-119.

3) Ломовських С. В. «Український» стиль сучасних жіночих прикрас // Етнічна культура в глобалізованому світі. Збірка наукових праць X Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – 2019. – С.125-128.

Структура роботи представлена у вигляді вступу, чотирьох розділів та висновків. Перший розділ присвячений описанню та аналізу джерел та наукової літератури з поданої теми. У другому розділі ми висвітлили особливості розвитку українських народних прикрас початку IV – середини XXI століття. Третій розділ розкриває внутрішні та зовнішні особливості мистецтва прикрас кінця XX – середини XXI століття; досліджуються різні аспекти створення моделей і технологій виготовлення народних прикрас; розглядаються особливості та методи використання українських прикрас в традиційному вбранні. Четвертий розділ присвячений висвітленню художніх особливостей народних прикрас кінця XX- початку XXI століття та аналізу сучасного стану розвитку мистецтва прикрас в Україні.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження була виконана мета даної роботи – дослідження та аналіз особливостей розвитку українських народних прикрас протягом на початку IV – початку XXI ст.

Мета роботи була досягнута завдяки виконанню завдань дослідження, а саме завдяки докладному та змістовному аналізу джерел та літератури, структуруванню зібраної інформації, визначенню рівню застосовності різноманітної додаткової літератури щодо використання у подальших дослідженнях. Також були виконані такі завдання роботи, як здійснення теоретичного аналізу історії розвитку та джерел дослідження народних прикрас; розгляд різних класифікацій та типологій українських традиційних прикрас XIX – XX століття та визначення характерних рис окремих типів як таких, що формують національну етнокультурну особливість; виявлення особливостей національних українських прикрас та їх використання в традиційному вбранні.

Аналіз і систематизація джерел та літератури, які були використані при дослідженні дозволяють, відповідно до мети й завдань дослідження, сформулювати наступні висновки: існує багата інформаційна база в дослідженні європейського напрямлення мистецтва прикрас. Основними джерелами стали наукові видання, монографії, публікації в періодичних виданнях 1970 – 2010-х років зарубіжних і вітчизняних авторів. Водночас, необхідно зазначити про відсутність наукових робіт в яких комплексно розглядалися б особливості розвитку в Україні прикрас.

За опрацьованими літературними джерелами, архівними матеріалами та картинами відомих художників XIX – XX століття можна зробити висновок про те, що українські жінки прикрашали голову, шию, вуха, руки та пальці рук. Це дозволило скласти класифікацію жіночих прикрас за історико-етнографічними регіонами України та провести дослідження, які саме прикраси вдягали жінки.

На сьогодні є модними національні прикраси із етнічними мотивами, популярними є віночки, намиста, браслети, кулони, сережки, перстні, навіть, згарди і дукачі. Ці прикраси присутні в композиції традиційного українського одягу в різній мірі в різних регіонах.

Аналіз металевих чоловічих прикрас та шкіряних доповнень до костюму дозволяє зробити висновки про те, що його можна розглядати як окремий рід, що має розгалужену структуру класифікації. Класифікація творів декоративно-ужиткового мистецтва у вітчизняному мистецтвознавстві побудована на різних принципах. До них належать систематизація речового матеріалу за місцем і способом ношення, технікою і матеріалами, функціональним призначенням, територіальними відмінностями, системою естетичних категорій, що включає вид, рід, жанр і твір.

В Україні становлення та формування мистецтва прикрас відбувалося поступово. Мистецтво прикрас України 1950-х років характеризується ізоляцією від загальносвітових мистецьких процесів. У 1960-х роках у літературі та мистецтві відбувається послаблення цензури та починається поступове оновлення творчого процесу в прикрасах. Від 1970-х по 2016 рік відбулися значні зміни в образному, пластично-конструктивному вирішеннях, видах, матеріалах і формах прикрас. Від 1970-х років мистецтву прикрас властиві тенденції авторського мистецтва, прикраси виражають не лише високу майстерність роботи з коштовними матеріалами, а й індивідуальну авторську манеру. Розширюється творчий діапазон – художники починають брати участь у всесоюзних виставках, у їхню творчість, за рахунок контакту з естонськими, латвійськими, пізніше й польськими митцями, поступово проникають мистецькі тенденції з-за кордону – лаконічні пластичні форми, поєднання різних матеріалів. З початком XXI століття свобода у виборі матеріалів і засобів вираження прикрас стає визначальним фактором та рушієм для розвитку традиційних прикрас.

Підсумовуючи, слід сказати, що обрана тема була розкрита у декількох напрямках: ми розглянули її як в більш широкому контексті, так і в вузькому розумінні проблеми, прагнучи довести, що питання соціального та етнокультурного аспектів розвитку мистецтва традиційних прикрас є достатньо широким для масштабного аналізу. Таким чином, досліджуючи існуючу джерельну базу та піддаючи аналізу наукову літературу, ми можемо комплексно подивитися на історію розвитку декоративно-ужиткового мистецтва у взаємодії з історією Європи та України загалом.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Виставка авторських прикрас Майї Котельницької. URL: <http://infolviv.net/event/vystavka-avtorskyh-prykras-majji-kotelnytskoji-silver-lace#more-5168> (дата звернення: 25.03.2020).
2. Виставка творів митців-аматорів: Василя Вовка, Володимира Фединського, Дарія Футурського, Всеволода Волощака та Ігоря Турчина / Музей народної архітектури та побуту: каталог; авт. ідеї, куратор Я. Кравченко. Львів, 1983. 18 с.
3. Виставка ювелірних прикрас / Національний музей у Львові: каталог; авт. вступ. ст. О. Голубець. Б.м., 1994. 14 с.
4. Виставка ювелірних прикрас [у м. Рівне]: каталог / авт. вступ. ст. Р. Шмагало. Б.м., 1995. 16 с.
5. Історія розвитку жіночих прикрас в Україні IV – XVIII ст. URL: <http://honchar.org.ua> (дата звернення: 01.03.2020).
6. Каталог «Художня обробка металу в навчальних закладах України» / Навчальні заклади, лекції, майстри. Київ: Ковальська майстерня, 2006. № 3(5). С. 57-58.
7. Каталог виставки 1 Трієнале «Український фолькмодерн 2009». Чернівці: Друк Арт, 2009. 32 с.
8. Каталог творів викладачів Закарпатського художнього інституту. До 65-річчя з часу заснування художнього освітнього закладу на Закарпатті. Ужгород: Гражда, 2011. 32 с.
9. П'ята персональна виставка Олени Хомякової. URL: <http://artgreensofa.com/?p=3029> (дата звернення: 01.04.2020).
10. Роботи сучасних українських майстрів-ювелірів 70-90-х років XX ст. URL: http://miku.org.ua/yvelirne_mistectvo_suchasni_ukr_majstri_20st.html (дата звернення: 01.02.2020).

11. Художня обробка металу в навчальних закладах України: каталог // Ковальська майстерня. 2006. № 3 (5). 212 с.
12. Шмагало Р. Ювелірне мистецтво та емальєрство другої половини – початку XXI ст. URL: <http://artmetal.org.ua/енциклопедія/художній-метал-україни-2021/ювелірне-мистецтво-та-емальєрство-2-20-21/> (дата звернення: 12.03.2020).
13. Ювелірне мистецтво в Україні XVI – XX ст. URL: http://miku.org.ua/yvelirne_mistectvo_ukraiina_xvi_xx_st.html (дата звернення: 12.03.2020).
14. Art Déco-Schmuck / Jakob Bengel. Idar-Oberstein-Stuttgart : Arnoldsche, 2002. 288 с.

Література

16. Ауліх В. Зимнівське городище – слов'янська пам'ятка VI–VII ст. н. е. в Західній Волині. Київ, 1972. 124 с.
17. Айбабин А. О производстве поясных наборов в раннесредневековом Херсонесе // Советская археология. 1982. № 3. С. 190 – 198.
18. Бородай Ю. Відродження старовинного мистецтва гарячої емалі // День. 2008. № 10. С. 7.
19. Бородай Ю. Графіка. Емаль. Київ: Атлант ЮЕмСі, 2004. 120 с.
20. Винокур І. Слов'янські ювеліри Подністров'я. Кам'янець-Подільський, 1997. 199 с.
21. Вдовиченко Г. Орест Івасюта «окільцював» магніт // Високий замок. 1998. №13.
22. Вишеславський Г., Сидор-Гібелинда О. Термінологія сучасного мистецтва. Означення, неологізми, жаргонізми сучасного візуального мистецтва України. Київ: Terra Incognita, 2010. 413 с.
23. Вольський С. Ювелірна пластика, об'ємно-просторові композиції, живопис в емалі. Мистецький альбом. Львів: Колір ПРО, 2008. 72 с.

24. Врочинська Г. Українські народні жіночі прикраси XIX – початку XX ст. Київ: Родовід, 2007. 232 с.
25. Голубець О. М. Мистецтво XX століття: український шлях. Львів: Колір Про, 2012. 200 с.
26. Голубець О. М. Між свободою і тоталітаризмом. Мистецьке середовище Львова другої половини XX століття. Львів: Академічний експрес, 2001. 176 с.
27. Голубець О. Питання термінології в сучасній мистецькій освіті // Мистецтвознавство України. 2008. Вип. 9. С. 6 – 18.
28. Довгань Ю. А. Мистецтво емалі в Україні: історичний досвід та сучасний стан: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.05 «Образотворче мистецтво». Харків, 2009. 19 с.
29. Журавльов А. В. Мастера ХХІ века. Москва: Бук Хаус, 2004. 192 с.
30. Земпер Г. В. Практическая эстетика. Москва, 1970. 320 с.
31. Каган М. С. Морфология искусства. Москва, 1961. 440 с.
32. Корзухина Г. Ф. Русские клады IX-XIII вв. М.; Л.: Издательство Академии наук СССР, 1954. 157 с.
33. Кравченко М. Експериментальні візії // Ковальська майстерня. Каталог «Художня обробка металу в навчальних закладах України». 2006. № 3(5) С. 187 – 205.
34. Кравченко М. Художньо-естетичні особливості авторських прикрас в Україні останньої третини XX – початку ХХІ ст. // Метаморфози в українській культурі: зб. наук. статей Варшавського університету. Варшава, 2015. С. 415 – 439.
35. Мінжулін О. І. Реставрація творів з металу: Підруч. для студентів вищ. худож. навч. закл. Київ: Спалах, 1998. 232 с.
36. Макаров А. Радянське декоративне мистецтво: альбом. Москва: б.в., 1974. 127 с.

37. Мархайчук Н. Еволюція розуміння терміну “мистецтво” в історії світової культури // Вісник ХХІІІ. Харків, 2000. Вип. 3. С. 102 – 106.
38. Мінжулін О.І. Браслет-наруч и колты из клада 1908 г. у с. Старая Буда // Советская археология. 1991. № 2. С. 252 – 256.
39. Небесник І. Коледж мистецтв ім. А. Ерделі Закарпатського художнього інституту // Ковальська майстерня. Київ, 2006. № 3(5). С. 107 – 109.
40. Пасічник Л. В. Сучасне ювелірне мистецтво України: творчі пошуки та знахідки провідних майстрів Криму // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Том І. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. 2013. № 19. С. 145 – 149.
41. Пасічник Л. В. Художня спрямованість діяльності кафедр художнього металу Львівської національної академії мистецтв і Косівського інституту декоративного та прикладного мистецтва в контексті підготовки художників-ювелірів Зб. наук. праць. Вип. 14. / гол.ред. Г. Скрипник; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2014. С. 212 – 220.
42. Пасічник Л. В. Ювелірне мистецтво України ХХ – початку ХХІ століття. Історія, стилістика, персоналії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури». Київ, 2015. 24 с.
43. Приходнюк О. Технологія виробництва та витоки ювелірного стилю металевих прикрас Пастирського городища // Археологія. 1994. № 3. С. 61–77.
44. Росинська О. Сучасне ювелірне мистецтво Буковини // Образотворче мистецтво. 2009. №3 (71). С. 101 – 102.
45. Скринник-Миська Д. Проблема періодизації художнього процесу: класична, некласична та постнекласична моделі // Мистецтвознавство 12. СКІМ. Львів, 2012. С. 27 – 39.
46. Спаський І. Г. Дукати і дукачі України. Київ : Наук. думка, 1970. 165 с.

47. Станкевич М. Є. Українське художнє дерево XVI – XIX ст. Львів, 2002. 220 с.
48. Уткин П. Современные ювелирные украшения и костюм. Москва: Легкая индустрия, 1970. 164 с.
49. Федорук О. Сучасна мистецтвознавча наука: стратегія і тактика // Культура і життя. 2000. 2 грудня. С. 1 – 2.
50. Федорук О. Сучасне українське ювелірство: здобутки і перспективи // НТЕ. 1985. № 5. С. 11 – 17.
51. Чаговець Т. Ювелірні вироби // Народні художні промисли УРСР: довідник / відп. ред. Захарчук-Чугай Р. В. Київ: Наук.думка, 1986. С. 94 – 98.
52. Чегусова З. Декоративне мистецтво України кінця XX сторіччя. 200 імен: альбом-каталог. Київ: ЗАТ «Атлант ЮЕмСі», 2002. 511 с.
53. Чегусова З. Емалевий вибух в Україні // Образотворче мистецтво. 2009. № 3 (71). С. 56 – 57.
54. Шафран Р. Особливості професійного ювелірного мистецтва Львова кінця XX ст. // Вісник ЛНАМ. Спецвип. V. 2008. С. 82 – 102.
55. Шмагало Р. Т. Всеволод Волощак: емалеве гроно ювілею // Образотворче мистецтво. 2012. № 3 – 4. С. 173.
56. Шмагало Р. Т. Всеволод Волощак: емалеве гроно ювілею // Всеволод Волощак. Образотворче мистецтво: каталог. Львів: Растр-7, 2014. С. 6 – 7.
57. Шмагало Р. Т. Художній метал України XX – XXI ст. Енциклопедія художнього металу. Т. 2. Львів: Апріорі, 2015. 275 с.
58. Шмагало Р. Т. Ювелірне мистецтво України: авторський пошук і ринок // Образотворче мистецтво. 2012. № 3 – 4. С. 34 – 35.
59. Шмагало Р. Т. Світовий та український художній метал. Класифікація, термінологія, стилістика, експертиза. Енциклопедія художнього металу. Т. 1. Львів: Апріорі, 2015. 420 с.

60. Шмагало Р. Т. Мистецька освіта в Україні середини XIX – середини XX ст.: структурування, методологія, художні позиції. Львів: Українські технології, 2005. 217 с.
61. Шмагало Р. Т. Нариси з історії зарубіжного декоративно-ужиткового мистецтва : навч. посібн. Розділ “Художній метал”. Київ: ІСДО, 1995. С. 261 – 317.
62. Шоломій В. Становлення студій з художнього металу // Вісник ЛАМ. Львів, 1996. Вип. 7. С. 52 – 55.
63. Шпирало-Запоточна Л. Тенденції та напрями розвитку ювелірного мистецтва Львова 1950 – 1980-х років // Вісник ЛНАМ. 2008. Вип. 19. С. 88 – 100.
64. Яценко С. Всесвіт у мінімалістиці // Образотворче мистецтво. 2009. № 3 (71). С. 62 – 63.
65. Boman M. Design in Sweden. Stockholm: Swedish Institute, 1988. 142 p.
66. Brepohl E. Theorie und Praxis des Goldschmieds. Dusseldorf: Hanser Fachbuchverlag, 2003. 279 s.
67. Folchini-Grassetto G. Die Schule von Padua. Drei Künstlergenerationen der modernen Goldschmiedekunst. Stuttgart: Arnoldsche, 2004. 176 s.
68. Keltz U. Schmuckgestaltung an der Akademie der Bildenden Künste München. München: Vdg. Verlag, 1999. 429 s.
69. Opstad J. L. Norwegian Jewellery. 1945 – 1997. Oslo: Karpen, 1997. 15 p.
70. Prauli L. Estonian Jewelry. 1960 – 1990. Tallin: Kunst, 1997. 88 p.
71. Schmuck 200 aus Belgien der Moderne. 1945 – 1995. Pforzheim: EVD, 1996. 196 s.